

УДК 314.117(497.1 Трстеник)”1884”

314.6(497.1 Трстеник)”1884”

doi 10.46793/LZ-LIV1.147P

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 06. 07. 2024.

Прихваћен: 02. 09. 2024.

Проф. др Мирослав Пешић*

Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Департман за историју

Бојан Панић**, докторанд

Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Департман за историју

ВАРОШИЦА ТРСТЕНИК ПРЕМА ПОПISУ ИЗ 1884. ГОДИНЕ

Апстракт: У раду је дата анализа пописа варошице Трстеника 1884. године. Попис извршен те године разликује се од осталих, јер је први спроведен на основу „Закона о попису људства и имовине“. Рад у уводном делу садржи опис развоја Трстеника као дела Крушевачког округа од ослобођења до 80-их година 19. века, уз анализу већ постојећих пописа и развоја поменуте варошице. Главни део рада садржи приказ занимања становника варошице Трстеник 1884. године, као и њихово имовно стање, са детаљним описом земље и дућана које су поседовали. Рад је писан на основу необјављених и објављених извора и релевантне литературе.

Кључне речи: занимања, имовно стање, попис, становништво, Трстеник

*

Трстеник је варошица која се налази западно од Крушевца, а у њеној близини налази се манастир Љубостиња. Стари назив варошице био је Осаоница, а премештена је у периоду од 1832. до 1838. године у време кнеза Милоша на месту данашњег Трстеника. Милан Ђ. Милићевић наводи да се Трстеник спомиње као село у време кнеза Лазара, који га заједно са Велућем даје манастиру Раваници.¹ Након Првог српског устанка Трстенички крај је подељен - већи део је остао у Србији при Пожешкој нахији, а један део је припао Крушевачкој нахији која је остала део Османског царства. У једном од првих пописа сачињеног за Митровску скупштину 1818. године Трстенички срез је имао 6 насељених места са 355 домова и 726 пореских глава.²

* miroslav.pesic@filfak.ni.ac.rs

** bojan.scp@gmail.com

¹ Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, II књига, Београд 1876, 755.

² Љубодраг Поповић, *Трстеник, срез и општина (1860-2010)*, Трстеник 2010, 29.

Табела 1. Списак насељених места са бројем домова и пореских глава 1818. год.

Р.Б.	Назив насељеног места	Број домова	Број пореских глава
1.	Осаоница (Трстеник)	105	216
2.	Стари Трстеник	23	57
3.	Руђинци	40	24
4.	Лопаш	10	24
5.	Црнишава	45	113
6.	Оџаци	132	292
Укупно:		355	726

Табела сачињена на основу података из: Љ. Поповић, *нав. дело*, 29-30.

Као трстенички кнез се од 1815. године спомиње Алекса Прокић. Од 1831. године старешина Трстеничког среза је Сима Прокић.³

Варош Трстеник према попису из 1834. године имао је 135 кућа и 162 ½ пореских глава и 830 евидентираних мушкараца и жена. Трстеничка капетанија имала је тада у свом саставу 13 насељених места и укупно 881 кућу са 977 ½ пореских глава и 5 461 евидентираног становника мушког и женског пола. Према подацима које је дао Милићевић, Трстеник 1835. године има 198 пореских глава. У периоду од 1834. до 1839. године у Трстенику је забележен раст становника од 12,5%.⁴ Трстеник је настао досељавањем породица и трговаца из Осаонице и трговаца из околних села. Пресељење Осаонице и почетак развоја варошице Трстеник је завршено 1838. године, уз велико противљење дела становништва.⁵

Трстенички срез је више пута укидан и обнављан у време кнеза Милоша, да би био укинут 1839. године и присаједињен Крушевачком начелству. Тежња за обнављањем Трстеничког среза јавила се 1856. године, али је реализована тек у време друге владавине кнеза Милоша Обреновића, крајем 1859. године. Тада је извршена територијална организација Крушевачког

³ Љ. Поповић, *нав. дело*, 31;45; Радосав Марковић, *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, Београд 1957,175. Милан Д. Сотировић, Трстеник од најстаријих времена до 1900. године, Трстеник 1999, 100; 114

⁴ Љ. Поповић, *нав. дело*, 44-45. Лепосава Цвијетић, *Попис становништва и имовине у Србији 1834. године*, у: Мешовита грађа, књига 13, Београд 1984, 56. М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 759; Радош Љушић, *Кнежевина Србија 1830-1839*, Београд 2004, 90.

⁵ Момчило. Р. Тодосијевић, *Значајне личности трстеничког краја*, Трстеник 2013, 21. Тихомир Р. Ђорђевић, Архивска грађа за насеља, 192-193. Бранко Перуничкић, *Једно столеће Краљева*, 118-119; В. Секуловић, Б. Михајловић, Б. Илић, М. Вељковић, А. Стошић, *Крушевачки крај јуче и данас*, I, Крушевац 1961, 152. Саша Милосављевић, Становништво општине Трстеник, демографска проучавања, Косовска Митровица 2016, 22-23

округа. Бугарморавски срез је због своје величине подељен и укинут, највећи део је прикључен Алексиначком округу (43 села), док су 17 села овог среза прикључена Крушевачком срезу. Обновљен је и Трстенички срез који је тада имао 36 села са 2018 кућа и 2127 пореских глава. Обновљеном Трстеничком срезу прикључено је 9 села из Козничког округа; Гоч из Јошаничког, а остала су узета из Крушевачког округа.⁶

Закон о попису људства и имовине из 1884. године имао је за циљ прикупљање података о тачном броју становника Краљевине Србије и њиховом имовном стању. Попис је вршен у две књиге. Једна је садржала попис „старешина домова“ са свим укућанима, а друга списак имања која су поседовали појединци или задруге. Попис имовине подразумевао је тачне податке о величини земљишта које поседују становнице Краљевине Србије, затим, информације о њиховим кућама и осталим објектима које поседују, као и о међама, власништву. Закон је сврстао земљиште у пет категорија: 1. варошко; 2. плодно на коме се гаји или могу да се гаје кукуруз, озима жита, виногради; 3. остала земљишта на којима може да се сеје кукуруз или јара жита; 4. земљишта на којима може да се сеју само јара жита; 5. сва остала земљишта која нису под шумом. Попис је вршила комисија коју су чинили председник и шест чланова. Председника и тројицу чланова постављао је министар финансија, а тројицу чланова општински суд након договора са општинским одборима. Чланови комисије су полагали заклетву пред свештеником, а добијали су новчану накнаду за посао који су обављали. Попис се у Трстеничком крају одвијао од почетка октобра до децембра 1884. године.⁷

Трстенички срез је био у саставу Крушевачког округа. Године 1884. у његовом саставу било је 65 насељених места (64 села и 1 варошица), 5238 домова и 27.571 становник. Варошица Трстеник те 1884. године има 1162 становника, од тога 652 мушкарца и 510 жена. Писмених људи у варошици било је 571, а од тога само 166 жена. Од страних поданика евидентирано је 55 људи.⁸

Попис становништва варошице Трстеник из 1884. године је у највећој мери сачуван у Државном архиву Србије као дигитализована грађа и даје нам драгоцене податке о становништву, занимању, власницима имања и

⁶ Бранко Перуничкић, *Крушевац у једном веку 1815-1915*, Крушевац 1971, 621-628. Љ. Поповић, *нав. дело*, 46-49; 55-90. М. Д. Сотировић, *нав. дело*, 120-122. Милан Милошевић, Бојан Панић, Ана Филиповић, *Историја Крушевца током шест и по векова, са одабраним историјским изворима*, Крушевац 2021, 33.

⁷ *Закон о попису људства и имовине*, Београд 1884, 1-7.; Љ. Поповић, *нав. дело*, 99.

⁸ *Државопис Србије*, свеска XVI, Београд 1889, 22; 78-79; 206. Миросав Пешић, Бојан Панић, *Занимања и порекло становника вароши Крушевца према попису из 1884. године*, у: Лесковачки зборник LXII, Лесковац 2022, 107-108.

њиховој величини, као и пореклу становништва које насељава ту општину.⁹ У табели 2. приказана су занимања која се јављају у сачуваном попису, са бројем евидентираних људи који се баве тим занимањем. Приметно је да стари турски занати губе на значају и да се замењују новим занатима, као и да је најваћи број власника и сопственика имања и дућана у Трстенику из тог места, док су већином из суседних села тежаци, који су имали поседе у самој вароши. Један број сопственика имања је преминуо током пописа, па су као власници наведене њихове удовице, али и они су приказани у табелама, јер је наведено одакле су и којим су се занимањима бавили.

Табела 2. Списак занимања становника варошице Трстеник из 1884. године

Р.Б.	Назив занимања (заната)	Број
1.	Тежак	37
2.	Трговац	18
3.	Терзија	10
4.	Бојација	7
5.	Абација	7
6.	Надничар	6
7.	Бакалин	5
8.	Ковач	4
9.	Механџија	4
10.	Мумџија	4
11.	Касапин	3
12.	Сарач	3
13.	Кафеџија	3
14.	Подкивач	3
15.	Бравар	3
16.	Кројач	2
17.	Кочијаш	2
18.	Пекар	2
19.	Зидар	1
20.	Налбантин	1
21.	Ћурџија	1
22.	Тишлер	1

⁹ Државни архив Србије, Министарство финансија, број 205, Пописна књига, Крушевачки округ, Трстенички срез, општина Трстеничка, варош Трстеник, 1885. (=ДАС, МФ, бр.205, Пописна књига). Попис је обављен 1884. године, али на књизи стоји 1885. година и зато је она наведена у сигнатури.

23.	Колар	1
24.	Папуџија	1
25.	Столар	1
26.	Берберин	1
27.	Војник	1
28.	Шпекулант	1
29.	Дув.?	1
30.	Калфа бакалски	1

У попису су наведени и учитељ Глигорије Белопавлић, секретар Чачанског начелства Тодор Спасојевић који је имао имање у Трстенику и општински писар Владимир Миливојевић који је преминуо и као наследник је наведена његова удовица. Занимљив је помен кочијаша као посебног занимања, затим постојање кафеџија и механџија, али највише је било тежака и они су у највећем броју долазили из суседних села. Поред занатства које се мења и прилагођава новим потребама друштва крајем 19. века, свакако да је трговина и даље од пресудног значаја, о чему говори и податак од 18 трговаца у варошици Трстеник те 1884. године.¹⁰

Што се тиче порекла становништва, највећи број власника имања био је из Трстеника (106), а из других места наведени су: Богдање (Јагодински округ) – 18 и то највише тежака долази из овог места; Дубље – 6, Јасиковица – 2, Станишинци – 2, Почековина – 1, Попина – 1, Медвеђа (Јагодински округ) – 1 и Пожаревац – 1 (у питању је терзија Петар Поповић).¹¹

Већина зграда у варошици Трстенику била је од лошег материјала. Наведен је мали број нових објеката. Највише је било кућа које су коришћење за свакодневни живот, али је било и оних које су издаване под кирију, мада су евидентирани у мањем броју. Већина дућана и осталих зграда било је од лошег материјала. У попису варошице Трстеник евидентирано је 103 кућа од слабог материјала, 21 салаш такође грађен од слабог материјала, 43 дућана (од тога су само два дућана грађена од тврдог материјала и то дућани у власништву Ристе Николића, шпекуланта из Трстеника и Мијушка Вукадиновића, трговца из Трстеника), евидентирана је и једна нова кућа саграђена од слабог материјала, а њена намена је била да се издаје под кирију. Само четири куће биле су од тврдог материјала и њихови власници били су: Милош Маринковић, мумџија из Трстеника, Мијушко Вукадиновић, трговац из Трстеника, Стеван Стојадиновић, трговац из Трстеника и Мита Рачић, трговац из Трстеника. У попису варошице Трстеника евидентирани

¹⁰ ДАС, МФ, бр.205, Пописна књига. О помену појединих еснафа и занатлија из Трстеника видети: Никола Вучо, *Распадање еснафа у Србији, Положај занатлија и занатских радника*, књига друга, Београд 1958, 4, 6, 140. Исти, *Развој индустрије у Србији у XIX веку*, Београд 1981, 18 (=Н. Вучо, *Развој индустрије*).

¹¹ ДАС, МФ, бр.205, Пописна књига

су и две кафане грађене од слабог материјала, четири пекарнице, од тога само је једна била саграђена од тврдог материјала и то у власништву Мијушка Вукадиновића, који је имао највећи број зграда у свом власништву саграђених од тврдог материјала. Евидентиране су и три штале, једна казаница, две бачваре, један амбар са кошом и две механе, једна прве класе у власништву Јеврема Васиљевића, касапина из Трстеника и механа треће класе у власништву Саве Поповића из Трстеника и Андреја Бранковића трговца из Трстеника. Обе механе биле су саграђене од слабог материјала. Само седам објеката у варошици Трстенику било је саграђено од тврдог материјала 1884. године. У табели 3. приказани су евидентирани објекти варошице Трстеник из 1884. године.¹²

Табела 3. Број евидентираних објеката у варошици Трстеник 1884. године

Р.Б.	Назив објекта	Врста материјала	
		Слаб материјал	Тврд материјал
1.	Кућа	103	4
2.	Салаш	21	/
3.	Дућан	41	2
4.	Кафана	2	/
5.	Пекарница	3	1
6.	Штала	3	/
7.	Казаница	1	/
8.	Механа	2	/
9.	Бачвара	2	/
10.	Амбар с кошом	1	/
Укупно:		179	7

Што се тиче власништва над земљиштем, већина евидентираних становника варошице Трстеник није имала тапију за своје поседе. Само 21 сопственик имања имао је потпуне тапије, док је делимичне тапије имало 27 лица и то већином за једну њиву или за један плац који је био у њиховом поседу. Приметно је и то да власници имања који су имали потпуне тапије нису имали велика имања, већ се ради о људима који су у свом власништву имали већином по једну или две њиве или ливаде. Остали становници вароши нису имали тапије за своју земљу, дућане и зграде које су поседовали.¹³

Према попису, земљиште је већином сврставано у I и II класу зирнате земље, док је под шумом било доста мање. При крају пописа евидентирано је 8 хектара и 42 ара земље под окућницом, 101 хектар и 97 ара зирнате земље I

¹² ДАС, МФ, бр.205, Пописна књига

¹³ ДАС, МФ, бр.205, Пописна књига

класе; 401 хектар и 9 ара земље II класе и 8 хектара и 95 ара земље III класе. Под шумом је евиденирано 5 хектара и 93 ара. Најимућнији становници Трстеника били су трговци, док су тежаци већином имали земљу друге класе. Занимљиво је да се међу имућнијим људима спомиње и један учитељ. У табели 4. дат је приказ имућнијих становника варошице Трстеник према сачуваном попису из 1884. године.¹⁴

Табела 4. Списак имућнијих становника варошице Трстеник 1884. године

Р.Б.	Име и презиме	Зани мање	Окућ ница (ар)	I класа		II класа		III класа		Шу ма
				h	ar	h	ar	h	ar	
1.	Ђорђе Радосављевић	тежак	11	2	72	2	82	/	/	/
2.	Матеја Миладиновић	бакалин	6	/	39	2	50	/	/	/
3.	Мијушко Вукадиновић	трговац	10	/	38	7	51	/	/	/
4.	Богољуб Катић (преминуо)	тежак	6	/	29	4	85	/	/	/
5.	Павле Аћимовић	трговац	/	1	13	2	73	/	/	/
6.	Милоје Прибаковић	трговац	7	2	22	6	83	/	/	/
7.	Ранко Илић	трговац	8	/	90	3	77	/	/	/
8.	Милан Јовановић	бравар	7	/	22	4	40	/	/	/
9.	Андреја Бранковић	трговац	12	1	30	6	29	/	/	/
10.	Петар Спасојевић	трговац	7	/	44	6	20	/	/	/
11.	Милун Живковић	трговац	6	/	45	5	18	/	/	/
12.	Риста Павловић	трговац	9	/	10	16	13	/	50	/
13.	Глигорије Белопавлић	учитељ	6	/	34	2	48	/	/	/
14.	Уписан под бројем 193. ¹⁵	/	36	15	94	31	60	/	60	2 ха и 78 ари II кл.

¹⁴ ДАС, МФ, бр.205, Пописна књига

¹⁵ Пошто нису сачуване све стране пописа варошице Трстеника из 1884. године нисмо успели да сазнамо име свакако једног од најбогатијих људи у Трстенику крајем 19. века.

15.	Милан Миловановић, преминуо	бојација	6	/	3	5	42	/	/	/
16.	Василије Ђукић		6	/	86	4	20	/	/	/
17.	Јосије Јаковљевић	тежак	/	/	/	3	14	/	/	3 ха II кл
18.	Миладин Величковић	тежак	/	/	/	10	57	/	/	/
19.	Сава Поповић	трговац	14	1	15	12	1	/	/	/
20.	Тодор Јовановић	трговац	6	/	4	2	58	/	/	/
21.	Јевта Бранковић, преминуо	терзија	6	/	39	2	40	/	/	/
22.	Нићивор Топалчевић	тежак	/	/	/	2	72	/	/	/
23.	Мијаило Стојановић	тежак	/	/	/	2	90	/	30	/
24.	Василије Катић	тежак	/	/	/	2	60	/	/	/
25.	Филип Катић	тежак	/	/	/	3	60	/	/	/
26.	Вукадин Катић	тежак	/	/	/	2	14	/	/	/
27.	Милун Николић	тежак	/	/	/	2	65	/	/	/

Величина окућница у највећем броју домаћинстава износила је 6 ари, а након тога највише евидентираних окућница било је величине 5 ари. Највећи сопственик имања имао је 36 ари окућнице, а чак тројица су евидентирани са једним аром у свом власиштву. Највећи број земљишта прве класе, значи варошког земљишта, било је у власништву становника вароши Трстеник са поседом мањим од 10 ари. Затим, највећи број власника је поседовало земљиште величине до 20 ари, затим до 30 и 40 ари, док су само двојица сопственика у свом власништву имали до 90 ари земљишта. У сачуваном попису највећи власници варошког земљишта, значи прве класе, били су: личност уписана под број 193. – 15 хектара и 94 ара; Ђорђе Радосављевић – 2 хектара и 72 ара; Милоје Прибаковић, 2 хектара и 22 ара; Андреја Бранковић – 1 хектар и 30 ара, Сава Поповић, 1 хектар и 15 ари и Павле Аћимовић – 1 хектар и 3 ара. Величина земљишта друге класе доста је већа, јер се ради о поседима који су коришћени као ливаде и обрадиво земљиште, па је зато и она износила и по неколико хектара. Било је мало шума, јер су оне више

¹⁶ ДАС, МФ, бр. 205, Пописна књига; О величини земљишног поседа: Н. Вучо, *Развој индустрије*, 19.

биле у власништву становника по селима него по варошима. Земљиште четврте класе није евидентирано у овом попису, док је земљиште треће класе евидентирано у малом броју.¹⁶

Необјављени извори:

Државни Архив Србије
- Министарство финансија, број 205, Пописна књига, Крушевачки округ, Трстенички срез, општина Трстеничка, варош Трстени, 1885. година.

Објављени извори:

Државопис Србије, свеска XVI, Београд 1889.
Ђорђевић Тихомир, *Архивска грађа за насеља у Србији у време прве владе кнеза Милоша (1815-1839)*, Српски етнографски зборник, књига XXXVII, Београд-Земун 1926.
Закон о попису људства и имовине, Београд 1884.
Перуничкић Бранко, *Крушевац у једном веку 1815-1915*, Крушевац 1971.
Исти, *Једно столеће Краљева 1815-1915*, Краљево 1966.
Цвијетић Лепосава, *Попис становништва и имовине у Србији 1834. године*, у: Мешовита грађа, књига 13, Београд 1984, 9-118.

Литература:

Вучо Никола, *Распадање еснафа у Србији, Положај занатлија и занатских радника*, књига друга, Београд 1958.
Исти, *Развој индустрије у Србији у XIX веку*, Београд 1981.
Љушић Радосав, *Кнежевина Србија 1830-1839*, Београд 2004.
Марковић Радосав, *Војска и наоружање Србије кнеза Милоша*, Београд 1957.
Милићевић Ђ. Милан, *Кнежевина Србија*, II књига, Београд 1876.
Милосављевић Саша, *Становништво општине Трстеник, демографска проучавања*, Косовска Митровица 2016.
Милан Милошевић, Бојан Панић, Ана Филиповић, *Историја Крушевца током шест и по векова, са одабраним историјским изворима*, Крушевац 2021.
Пешић Миросав, Панић Бојан, *Занимања и порекло становника вароши Крушевца према попису из 1884. године*, у: Лесковачки зборник LXII, Лесковац 2022, 105-114.

Поповић Љубодраг, *Трстеник, срез и општина (1860-2010)*, Трстеник 2010.

Секуловић В, Михајловић Б, Илић Б, Вељковић М, Стошић А, *Крушевачки крај јуче и данас I*, Крушевац 1961.

Сотировић Д. Милан, *Трстеник од најстаријих времена до 1900. године*, Трстеник 1999

Тодосијевић Р. Момчило, *Значајне личности трстеничког краја*, Трстеник 2013, 21.

Summary

Miroslav Pešić, Bojan Panić

THE TOWN OF TRSTENIK ACCORDING TO THE CENSUS OF 1884

This paper provides an analysis of the census of the town of Trstenik in 1884. The census carried out that year differs from the others, since the first one was carried out on the basis of the “Law on the Census of Personnel and Property”. In the introductory part, the paper contains a description of the development of Trstenik as a part of the Kruševac district from the liberation to the 80s of the 19th century, with an analysis of the already existing censuses and the development of the mentioned town. The main part of the paper contains an overview of the occupation of the inhabitants of the town of Trstenik in 1884, as well as their financial status, with a detailed description of the land and the shops they owned. The paper is written on the basis of unpublished and published sources and relevant literature.